

Litteratur

DICK HICHENS-BERGSTRÖM:

Om Shahens fall – och Carters

Shahen av Irans siste premiärminister Shapour Bakhtiar, numera exilerad i Paris, har i en i föl i Frankrike utgiven memoarbok, högtidligt kallad "Ma fidelité" (förlaget Albin Michel), skildrat sin utnämning och sitt fall från maktens i Mellersta Östern alltid bräckliga tinnar. Det är en ställvis intressant skildring, där Bakhtiar mot bakgrunden av sin roll som ledande figur i den oppositionella Nationella fronten, ger starka uttryck för sin besvikelse över den roll dåvarande presidenten Carter spelade – eller, om man så vill, underlät att spela – för att rädda vad som räddas kunde när orosmolnen tornade upp sig kring regimen.

Bakhtiar hävdar att USA aldrig under åren före regimen fall – han talar om tjugo år – sökte någon seriös kontakt med den tysta oppositionen och till och med ofta förnekade att en sådan fanns. För anmälnaren, som levde i Teheran dessa år som svenskt sändebud framstår påståendet som diskutabelt. Visst fanns det en opposition men det var riskabelt – för att behålla en otadlig roll visavi regimen – att ens ha med sig intellektuella personer att göra (konstnärer till exempel). Man kunde aldrig veta om dessa drygade ut sina inkomster genom att informera myndigheterna om sina kontakter med officiella utlänningar. Mycket misstro fanns i luften. Mönstret känns igenom från öst.

Detta var – bör kanske inskjutas – innan det för svenska diplomater blev ett klädsamt tecken på utrikespolitisk progressivitet att umgås med motståndsrörelser i utlandet.

Bakhtiar betecknar likväl Carter som en djupt hederlig och human människa som bara hade det felet att han hade svårt att bestämma sig: presidenten ändrade åsikt tio gånger om dagen, något en amerikansk president helst inte bör tillåta sig. Carter ställde sig under de Mänskliga Rättigheternas stjärna. Vad gällde Iran innebar detta ökad liberalisering. Men kan man förändra allt från en dag till en annan? Bakhtiar citerar president Giscard's inrikesminister, Michel Poniatowski, som berättat för honom att under shah-regimens sista dagar monarken normalt mottog fem olika råd från Washington: Carter, säkerhetschefen Brzezinsky, utrikesministern Cyrus Vance – "den mest beklagansvärde

av alla" – Pentagonchefen Harold Brown och CIA. Och då räknar man inte in Mrs Carters allehanda påringningar till kejsarinnan Farah Diba, påstås Poniatowski ha tillfogat.

Som bekant ledde den iranska omvälvningen också, låt vara indirekt, till president Carters valnederlag hösten 1981. Mycket bidrog till detta. Men intet enskilt inslag i bilden torde i så hög grad ha medverkat till Carters fall som den famösa gisslanaffären i Teheran. Om de förhandlingar som till slut ledde till dramats upplösning, har president Carters "stabschef" i Vita Huset, Hamilton Jordan, hösten 1982 skrivit en bok betitlad "Crisis", med undertiteln Carter-presidenturens sista år (GP Putnam's Sons). Den är skriven rakt på sak, informativ om hur Vita Huset fungerade på Carters tid, hur beslutsprocessen gick till i allmänhet men alldeles särskilt under Carters sista år då denne ställde upp till omval och en snabb lösning av gisslankrisen antogs – av hans närmaste medarbetare i vart fall – kunna ge presidenten förlig vind, inrikespolitiskt. Två förlöpp griper här in i varann på ett sätt som är dramatiskt, eftersom så många människors öde stod på spel: förhandlingarna om gisslans frigivande och Carters omval. Vad var viktigast?

Hamilton Jordan skildrar i sin bok – och det är ingen likgiltig bok – hur han, en total "outsider", oerfaren i praktisk diplomati och utrikespolitiskt en novis, blev indragen i detta drama.

Det anekdotiska i Jordans memoar har så här långt efteråt mindre intresse, bortsett från vad man får veta om förhållandet mellan två ännu levande – och aktiva – aktörer, utrikesminister Cyrus Vance och presidentens säkerhetspolitiska rådgivare Brzezinsky, kulminerande i Vance's avgång i samband med det misslyckade räddningsförsöket av gisslan i den iranska öknerna, långt öster om Teheran. En läsare idag, som i massmedia oavbrutet informeras om spänningarna i Reagan's Vita Hus, måste fråga sig hur ett system med så uppenbart polariserande krafter kan fungera. För att inte tala om de stora roller som tilldelas presidenternas vänner, vare sig de är från Kalifornien eller Georgia. Hamilton Jordan

var en sådan makthavare, som på grund av sin närhet till Carter, också regeringsmedlemmar böjde – eller bockade – sig för. I Jordan fann tydligen Carter den absoluta, nära nog jesuitiska lojaliteten: stödjande, tröstande, överbryggande. Ibland kan Carter visserligen snäsa av honom, vilket han inregistrerar med fattning, ty han vet hela tiden att han har ett inträdeskort av särskilt slag.

Själv blev Jordan utsatt för en hel del inrikespolitisk smutskastning. Han minns det men gör inget större nummer av det: det hör ju till politikens beståndsdelar, en av varje demokratis mindre upplyftande ingredienser. Jordans historieskrivning gäller främst hans roll, utanför de formella funktionerna, som hemlig förhandlare med Khomeinis regim, något som ledde till märkliga sammanträffanden med ofta anonyma mellanhänder. Intressanta kapitel ägnas åt hans möten med Panamas president och med Shahan på ön Contadora i Panama, en av de sista stationerna på den dödsdömdes väg.

Det var i april 1980 som projektet "räddningsmission" spikades i Vita Huset, då varken ekonomiska sanktioner, en sjöblockad eller minutläggning bedömdes kunna påverka Khomeini till en uppgörelse om gisslans frigivande. Utrikesminister Vance var på semester i Florida, när idén för första gången på fullt allvar ventilerades. Vid återkomsten till Washington ställde han sig totalt kall till hela företaget, som skulle ledas av en duktig överste från Georgia vid namn Charlie Beckwith, en "superpatriot" enligt Jordan. Motståndet kom enständigt och konstant från Vance. När det slutliga beslutet var taget antecknar Jordan: "När jag lämnade Vita Huset den kvällen, tänkte jag på hur motbjudande jag fann Vance. Hans oförsonliga motstånd till räddningsförsöket försatte president Carter i en "okomfortabel" position." Därefter citerar Jordan vad Brzezinsky tidigare under dagen sagt: "Vance är det slutliga exemplet på hur en förträfflig man har traumatiserats av sin Vietnam-erfarenhet." Själv tänker Jordan för sig själv: "Vance kommer att känna sig som en förbannad idiot när helikoptrarna landar på Vita Husets södra gräsmatta och hela gisslan kliver ut."

Det inger respekt att Jordan utan minsta

försök till bortförklaring lägger korten på bordet som han gör i detta avsnitt av memoarerna. Han tillhörde ju de slutliga förlorarna, liksom Carter, fast de båda in i det sista livnärde sig på politiska illusioner. Den hårda elimineringsprocessen i amerikansk politik har ännu en gång bjärt illustrerats – liksom i litteraturen Scott Fitzgerald gjorde det under andra villkor, för längesen, i böckerna om den store Gatsby och Natten är ljuv och det omfattande sällskapssupandet på Long Island: Alla går under, till slut. Många européer tror att USA är framgångens land men är det inte lika ofta, eller oftare, misslyckandenas?

I Hamilton Jordans "Crisis" är det ändå en person som, ofta i kulisserna, framträder i helfigur: Cyrus Vance. Alltid i balans, lugnt rådgivande, personligen utan markerade politiska ambitioner, ger Jordan en bild av Vance som gör starkt intryck.

Det inrikespolitiska manövrerandet är numera av måttligt intresse. Redan under sommaren 1980 var det tydligt att Carters aktier stod lågt, inte minst därför att senator Ted Kennedy aspirerade på att ersätta Carter som demokratisk presidentkandidat/contra Reagan. Brodern Billy Carters dunkla libyska affärer bidrog också till att nedsätta presidentens anseende.

Vid mitten av september 1980 förekom signaler från en föregiven släktning till Khomeini att under vissa villkor gisslan snart skulle kunna frigges. Den biträdande amerikanske utrikesministern Warren Christopher skickades till Berlin och återvände till Washington, hoppfull. Den 21 september utbröt gränskriget – sedermera utvidgat – mellan Irak och Iran över Shatt el-arab-deltat (den politiskt och ekonomiskt intressanta bifurkationen mellan floderna Eufrat och Tigris) och den 22 september förklarade parlamentet i Teheran att de tentativa förhandlingarna om gisslan "frusits".

Därmed började en kapplöpning med tiden för president Carter.

Det är den kapplöpningen Hamilton Jordan skildrar i sin bok med närgångna bilder av vändorna i Vita Huset. Allt medan osäkerheten tilltog om gisslans öde och Carters omval. En memoar av Carter är bebådad. Andra i hans närhet kommer säkerligen att fatta pen-

nan. Landskapet kommer att förändras. Carters roll som förkämpe för de mänskliga rättigheterna kommer rimligen att omvärderas: supermakter kommer kanske inte längre, i det egna överlevandets intresse, att kunna kosta på sig sådan lyxutstyr.

Det hör till det patetiska i Hamilton Jordans bok att han då och då, dessvärre utan ironi, berättar om president Carter, försänkt i bön. Just i ögonblick då en av världens två mäktigaste män borde ha annat att göra!

En svensk läsare av detta dokument från Vita Huset har svårt föreställa sig Tage Erlander eller Olof Palme försänkta i bön vid för Sverige bekymmersamma tillfällen, som tex de sovjetiska u-båtsövningarna på svenskt territorialvatten.

Ändå är det till sist en tankeställare man får vid läsningen av Hamilton Jordans bok. När börjar och slutar legitimiteten i rent inrikespolitiska och valtaktiska hänsyn vad gäller "förhållandet till främmande makter"?

THEDE PALM:

Svensk verskonst

I maj promoverades Britt G Hallqvist till teologie hedersdoktor vid Lunds universitet. Det är en sällsynt utmärkelse, men välförtjänt. Visserligen har hon själv förklarat att hon inte är särskilt intresserad av teologi, ja, att hon är helt oteologisk. Men teologiska fakulteten i Lund vet bättre.

Bäst vet prosten Inge Löfström, som skrivit en innehållsrik och samtidigt lättläst bok om henne: "En bok om Britt G." (SkeabVerbum 1983). Han ägnar ett kapitel åt hennes teologi, ett kapitel som för övrigt avslutas med en av hennes bästa översättningar. Anders Frostenson sände henne en gång en lista på teologiska verk, som hon borde läsa. Hon brydde sig inte om dem. Det förhåller sig nämligen så, att Britt Hallqvist är självtänkare. Också inom teologin finns det moderörelser, vilket nogsnamt framgått i det psalmboksförslag, som nu är under bearbetning, men Britt Hallqvist är inte följsam när andra människor talar om vad hon skall tänka.

Hennes stora produktion består dels av böcker för barn på vers och prosa, dels av översättningar, alltifrån barnböcker till Goe-

thes Faust, dels slutligen av egna dikter och psalmer och teologiskt författarskap. Till det sistnämnda hör vetenskapliga stilstudier i sammanhang med det pågående arbetet på en ny handbok för svenska kyrkan. Det är en lycka att hon blivit engagerad i detta. Hon har nämligen en alldeles ovanlig förmåga att förstå ord och att handskas med dem. Detta har i sin tur varit förutsättningen för att hon blivit en så obесkrivligt skicklig översättare.

Att använda så starka ord om henne innebär ingen överdrift. Löfström har tagit med åtskilliga citat. Man önskar att de varit flera. Hennes översättning av T S Eliots berömda kattbok på vers är ett mästerverk i sitt slag (och har dessutom fördelen att vara begriplig). Slutstrofen i Faust, ett annat exempel, ligger på ett annat plan men med en lika hög svårighetsgrad. Den återges visserligen med ett stockholmsrim på spegling/prägling; men hela versen inklusive "das Ewig-Weibliche" får en mening. Lättfattlig blir den ju aldrig.

Vers är det naturliga uttryckssättet för mig, har Britt Hallqvist skrivit en gång. Det kan tilläggas, att studenttidens krumelurliga vers,